

KROATISTIČKE RODOVNE I BROJEVNE STRANPUTICE*

Uvod

O gramatičkim kategorijama roda i broja dosta se pisalo i u hrvatskom i u stranom jezikoslovlju¹ pa je prva pretpostavka da je sve o njima jasno. S druge strane te su kategorije obrađene u svakoj gramatici jer su temeljne kategorije, uče se i u osnovnoj i u srednjoj školi pa je druga pretpostavka da su svladane i da znanje o njima ide u osnovno znanje u poznavanju materinskoga i stranoga jezika. Međutim, podaci pokazuju da obrazovani hrvatski govornici nisu sigurni u određivanju roda i broja pojedinih imenica. Ovim se radom želi istražiti uzrok toj nesigurnosti, preispitati opisi tih dviju kategorija u hrvatskim gramatikama te predložiti razredbeni kriterij za razvrstavanje imenica po broju i rodu i model njihova opisa.

Za uvod bi mogao, kao mala vježba, poslužiti jedan naslov Nedjeljka Fabrija: “Sva moja ‘vježbanja života’ u riječkoj Taliji”.² U njem rod i broj triju imenica nisu sporni pogotovo što u njihovu određivanju pomažu odredbene riječi. No, ipak je potreban komentar. U gramatikama i rječnicima hrvatskoga jezika ne može se naći da su te tri imenice *singularia tantum*. Vlastito ime, zna se, nema množinu, nema ju ni glagolska imenica *vježbanje* kad se upotrebljava u svom primarnom značenju (*Ni u poznim godinama ne odustaje od jutarnjega vježbanja.*), a nema ju ni imenica *život* u većini svojih mnogih značenja (*On je i u svojim poznim godinama pun života.*). Otvorimo li bilo koji rječnik, nećemo uz imenicu *vježbanje*, ako ju uopće nađemo, naći gramatičke podatke o broju, a uz imenicu *život* naći ćemo N mn. *živòti* ne zbog promijenjena naglaska (što bi bio pravi razlog), nego zato što se taj oblik redovito stavlja. Kad se upotrebljava u značenjima koja ta imenica ima u primjerima kao što su *ljubavni život* (‘područje ljudskoga djelovanja’), *suočiti se sa životom* (‘ljudska stvarnost’), ta imenica nema množinu, ali kad znači ‘ljudsko biće’ (*Ako si spasio jedan život, kao da si spasio tisuće života.*), ona ima punu paradigmu broja. Ako se vratimo naslovu, jasno je da se množinski oblik *vježbanja* treba dovesti u vezu sa značenjem te riječi u novom kontekstu. Možemo zaključiti da semantika i te kako ima utjecaj na gramatiku i da, ono što je za ovu temu najvažnije, i gramatičke kategorije mogu biti višeznačne.

Stanje i uzroci

Prije nekoliko godina istraživao je odnos spola i roda s gramatičkoga i leksikografskoga stajališta, čiji su rezultati objavljeni u radu *Razgraničavanje roda i spola (gramatički i*

* Članak je dopunjena verzija članka Tafra 2007.

¹ Usp. Colbert 1999. i 2000. i veoma opsežnu literaturu tamo. U hrvatskom je jezikoslovlju vrlo pouzdan vodič kroz kategoriju roda Babić 1998. Od novije domaće literature usp. Pišković 2011. Rod i broj su često obrađivani zajedno, usp. zbornik radova *Rod i broj u srpskohrvatskom jeziku*, 1984; Ivić 1989.

² Referat je pod tim naslovom najavljen za znanstveni skup *Riječki filološki dani*, 16–17. XI. 2006, ali je Fabio održao referat pod drugim naslovom.

leksikografski problem)³ (Tafra 2005). Poticaj je bio u gramatičkoj odrednici uz natuknicu *papa* kojom se ta imenica određivala kao ženski rod u Anićevu rječniku (Anić 1998). Tada su istraživane imenice koje referiraju na mušku osobu i koje nemaju nikakve morfološke pokazatelje iz kojih bi rod mogao biti predvidiv. Provedena anketa među jezikoslovcima i studentima filoloških studija (dakle, viša obrazovna razina ispitanika) pokazala je visok stupanj nerazumijevanja gramatičke kategorije roda, ali je i pogled u rječnike i gramatike pokazao nedostatnu obradu s nizom pogrešnih podataka. Takav se porazni rezultat mogao tumačiti odabirom netipičnih, recimo “težih” primjera. Otada je preko ispitnih studentskih testova praćeno znanje o rodu i broju. Najlošiji su redovito bili odgovori na zadatke u kojima je traženo da se odrede rod i broj zadanih imenica. Premda studenti na predavanjima dobivaju novije spoznaje o tim dvjema kategorijama, rezultati i dalje ne zadovoljavaju jer studenti dolaze s iskrivljenim shvaćanjem koje su stekli u dotadašnjem svom školovanju. Godine 2006. ponovno je provedena anketa među studentima prve, druge i treće godine filološkoga usmjerenja na dvama fakultetima (Hrvatski studiji i Filozofski fakultet u Zagrebu), ali i među profesorima hrvatskoga jezika u zagrebačkim srednjim školama.

Anketni listić

Označi znakom + rod i broj ovih imenica. Ako je imenica *singulare* ili *plurale tantum*, označi ju znakom + (npr. *žena* ž. r. +, jd. +; *svatovi* m. r. +, pl. t. +).

imenica	m. r.	ž. r.	s. r.	jd.	mn.	sg. t.	pl. t.
<i>babetina</i>							
<i>djeca</i>							
<i>dvojica</i>							
<i>drvosječa</i>							
<i>kukavica</i>							
<i>lažljivica</i>							
<i>kolica</i>							
<i>vješala</i>							
<i>balonja</i>							
<i>leđa</i>							
<i>dječurlija</i>							
<i>tata</i>							
<i>momčad</i>							
<i>SAD</i>							
<i>unučad</i>							
<i>mraz</i>							
<i>mladež</i>							
<i>jugo</i>							
<i>momče</i>							
<i>lenonice</i>							

³ Stoga u ovom radu tomu problemu pristupamo nanovo (ispočetka), a ne prvi put, iz početka.

<i>granje</i>							
<i>zaruke</i>							
<i>trnci</i>							
<i>Vinkovci</i>							
<i>Novi</i>							
<i>grudi</i>							
<i>bol</i>							
<i>sol</i>							

Anketu je ispunilo ukupno 109 studenata. Rezultati pokazuju određenu razliku s obzirom na fakultet, ali je u sve tri skupine ispitanika za pojedine imenice previše pogrešaka, npr.: u velikom su postotku *djeca* i *unučad* srednji rod i množina, *dvojica* muški rod i množina, *kolica* ženski rod. Nakon analiziranih rezultata može se zaključiti da oni nikako ne zadovoljavaju. Ovdje navodimo ilustracije radi nekoliko najtipičnijih pogrešaka i njihov postotak:

Filozofski fakultet, slavistika, 1. god.:

djeca, 87,5 % s. r. i 100 % mn., od čega je 21 % pl. t.

kolica, 74 % ž. r.

dvojica, 54 % m. r., 96 % mn./pl. t.

dječurlija, 79 % mn./pl. t.

unučad, 58 % s. r., 70 % mn./pl. t.

leđa, 65 % ž. r.

Hrvatski studiji, kroatologija, 2. god.:

kolica, 79 % ž. r.

vješala, 62 % ž. r.

leđa, 67 % ž. r.

Hrvatski studiji, kroatologija, 3. god.:

dvojica, 28,5 % m. r., 67 % mn./pl. t.

kolica, 83 % ž. r., 66 % jd./sg. t.

vješala, 63 % ž. r.

leđa, 87 % ž. r., 74 % jd./sg. t.

Zagrebački srednjoškolski profesori:

djeca, 100 % mn./pl. t.

dvojica, 50 % m. r.

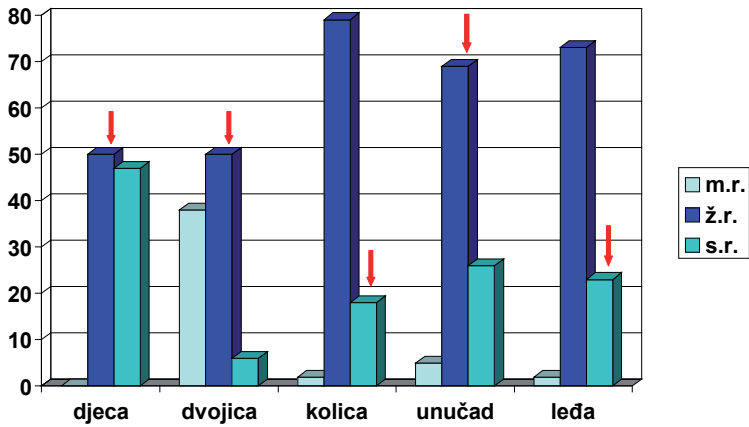
leđa, 62 % ž. r.

kolica, 75 % ž. r.

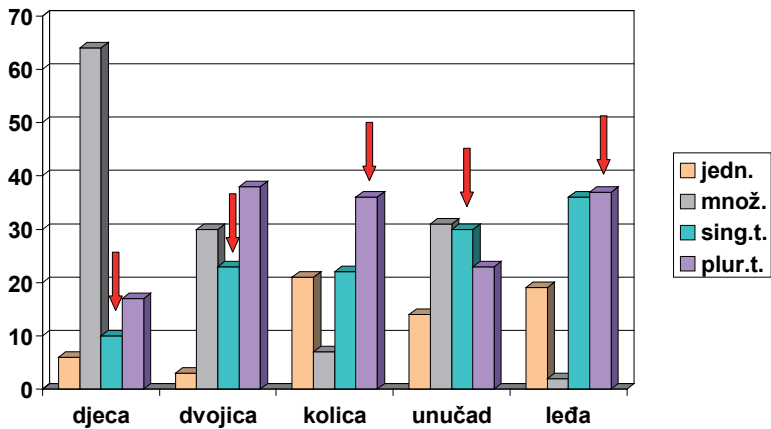
mladež, *unučad*, 75 % pl. t.

Skupne rezultate za tipične primjere pokazuju iduća dva grafikona (strelica označuje ispravan odgovor). Ako se usporede rezultati za obje kategorije, tada se dobiva potpunija slika rezultata, npr. ispravnost višega postotka odgovora da su *djeca* ženskoga roda potire istodobni izrazito visok postotak odgovora da je riječ o množini.

rod

broj

Imenica *djeca* najbolje otkriva pogrešan pristup rodu i broju.

<i>djeca</i>	ž. r., %	s. r., %	jd./sg. t., %	mn./pl. t., %
FF, 1. g.	13	87	0	100
HS, 3. g.	46	52 ⁴	4	96
HS, 2. g.	79	21	41	59

⁴ 2 % je bilo bez odgovora.

Najlošiji je rezultat dobiven na Filozofskom fakultetu na kojem su studenti 100 % odgovorili da je imenica *djeca* množina odnosno *plurale tantum*, ali je takav odgovor dobiven i od profesora. Najbolji je rezultat na 2. godini Hrvatskih studija: 79 % ž. r. te 41 % jednina (ili sg. t.). Iako zadnji rezultat ne zadovoljava, ipak je mnogo bolji od drugih dviju skupina, što je rezultat drugačijega pristupa kategorijama roda i broja u nastavi. Očito je da studenti imaju iskrivljenu predodžbu o rodu i broju koju su stekli u svom školovanju od osnovne škole do fakulteta i da je teško promijeniti već jednom naučeno. Zabrinjava što su i profesori redom dali pogrešne odgovore.

Dvojne su pogreške kod imenice *djeca*: jedni odgovaraju da je to imenica ženskoga roda (*ova djeca*), a drugi da je srednjega roda (u podlozi znanje da je *dijete* srednjega roda), a i jedni i drugi da je imenica u množini. Iako se zna da je to zbirna imenica i da zbirne imenice u hrvatskome uglavnom imaju samo jedninu, jak je utjecaj semantike jer leksičko značenje te imenice i njoj sličnih zamagljuje njezino gramatičko značenje. Zanimljivo je da i u priručnicima nekih slavenskih jezika ima neslaganja u gramatičkoj obradi tih imenica. Tako se jednom za rusku imenicu *дѣтя* navodi da je množina *дѣту* (Ožegov), a drugi put da se množinski oblici *дѣту* “upotrebljava u značenju množine” od *дѣтя*, dakle bila bi druga riječ (Ušakov). No, bez obzira na to kako se tumači, kao član pune morfološke paradigme ili kao samostalna množina (u ruskome se umjesto *дѣтя*, pogotovo u kosim padežima, upotrebljava druga imenica: *ребенок*), činjenica je da u slavenskim jezicima postoje množinski oblici, npr. češ. *děti*, slovački *deti*, polj. *dzieci*, ukr. *диму*, za razliku od hrvatskoga u kojem nema množinskih oblika. Treba napomenuti da množinski oblici u tim jezicima pokazuju određenu samostalnost u odnosu na jedninske s obzirom na drugu sklonidbenu vrstu ili drugi rod (u onim jezicima u kojima množinski oblici imaju rod), npr. u češkome je *děti* ženskoga roda i sklanja se kao *kost*, a jednina *dítě* pripada imenicama srednjega roda s proširenom osnovom na -t-. Budući da je determinator glavni pokazatelj roda te da je u hrvatskom jeziku nastavak -a pokazatelj i N mn. s. r. (*ova sela*), svi su dobiveni pogrešni odgovori utemeljeni u gramatici. Stoga u tom slučaju treba uključiti i kategoriju padeža pa će sklonidba “otkriti” rod i broj.

Da bi se pronašli mogući uzroci tomu neznanju, bilo je potrebno razgovarati sa studentima, pregledati literaturu iz koje su u svom obrazovanju mogli nešto naučiti i proučiti neke jezikoslovne znanstvene radove u kojima se nalaze podaci o tim dvjema kategorijama. Budući da je anketa provedena i među profesorima hrvatskoga jezika od kojih se dobivaju temeljni podaci o rodu i broju, premda nije bio reprezentativan uzorak ispitanika, skupljeno je dovoljno podataka da se može zaključiti kako pogreške u određivanju kategorija roda i broja imenica nastaju zbog nekoliko čimbenika, od kojih izdvajamo važnije:

1. nejasno lučenje jezika od izvanjezične stvarnosti, gramatike od semantike, ali i nedovoljno poznavanje njihove međuovisnosti

- a. neprepoznavanje rodovne semantičke motiviranosti u imenica koje završavaju na -a i koje referiraju a) na muške osobe (*vojvoda*), b) na muške i ženske osobe (*izjelica*)
- b. neprepoznavanje rodovne semantičke nemotiviranosti u imenica koje označuju mnogo, a gramatički su jednina (*djeca*)
- c. neprepoznavanje imenica *singularia* (*dvojica*) i *pluralia tantum* (*vrata*)

2. nelučenje tvorbe riječi od fleksije, odnosno nerazumijevanje što je nova riječ, a što oblik jedne riječi (odatle izjednačivanje odnosa *dijete* : *djeca* s odnosom *polje* : *polja*)
3. nedostatna ili pogrešna obrada roda i broja u jezičnim priručnicima.

Ovdje ne možemo sada ulaziti u to kako predavači obrađuju to nastavno gradivo, ali se pretpostavlja da se drže udžbenika. Zanimarivši pojedinačne pogreške u samim priručnicima, osnovni je propust u obradi roda što se on povezuje sa sklonidbenim vrstama umjesto s kategorijom broja, a u obradi obiju kategorija što se vrlo malo ili nimalo ne obrađuju netipični primjeri.

Prvi se uzrok može otkloniti tako da se neprestano ističu primjeri razgraničenja jezika i nejezika (*vidim pokojnika*, neživo u stvarnosti, živo u jeziku, *vidim hrast*, obratno; *momče*, muško, u jeziku srednji rod), ali i njihova veza (*drvosječa*, m. r., *izjelica* m. ili ž. r.), a drugi da se jasnije razgraniči fleksija od derivacije. Uklanjanju trećega uzroka, pa onda i prvih dvaju uzroka, mogu pridonijeti bolji jezikoslovni opisi. Da bi se to postiglo, hrvatski bi jezikoslovci morali biti suglasni u mišljenju, što očito nisu kako pokazuju jezikoslovni priručnici i znanstveni radovi, iz kojih je vidljivo da se poimanje roda i broja razlikuje od autora do autora. Kao i kod drugih kategorija, i kod ovih dviju ima graničnih slučajeva (npr. kojega su roda neke imenice na -ež, može li neka imenica uopće imati množinske oblike), ali se većini imenica mogu jednoznačno odrediti i rod i broj. Zbog toga čudi da se imenice *pluralia tantum* proglašavaju imenicama u jednini ili da se imenice muškoga roda koje nisu sporne proglašavaju imenicama ženskoga roda, što se sve može naći u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi.

Veoma su važne prve informacije koje djeca dobivaju u školi i na osnovi kojih stječu početno znanje o nekom predmetu. Ako dijete nauči u trećem razredu da se pridjevi dijele na opisne, gradivne i posvojne, ono nikako s razumijevanjem ne može shvatiti značenje pridjeva *hrastov* u primjerima *hrastov stol*, *hrastove šume*, *hrastov nametnik*, ili *školski* u primjerima *školska torba*, *školska klupa*, *školski odbor* ili *mačji* u *mačje dlake*, *mačji kašalj*. U trećem se razredu osnovne škole učenici prvi put sreću s gramatičkim kategorijama roda i broja i odmah stvaraju iskrivljenu sliku. Problem je dobro postavljen: “Želiš li odrediti rod imenice pomoći će ti riječi **ovaj, ova, ovo, ovi, ove, ova**” (Pavličević-Franić i Domišljanić 2006: 9), a potom u zadatku stoji: “Prvu riječ u rečenici napiši najprije u ženskome, a zatim u srednjem rodu. *Pijetao šeće dvorištem.*” Prva je riječ (*pijetao*) muškoga roda i ne može biti ni u ženskom ni u srednjem rodu. Samo na mjesto nje može doći neka druga imenica koja je ženskoga odnosno srednjega roda. U drugom se zadatku pak traži da se imenice stave u množinu, a među imenicama je i *drvo*. Vjerojatno autori nisu mislili da će devetogodišnjaci znati da imenica *drvo* ima dva oblika za množinu: *drva* (komadi srušenoga stabla) i *drveta* (živa stabla) i da će pritom znati da se drugi množinski oblici uopće ne upotrebljavaju. Ako su pak željeli dobiti odgovor *drveće*, a pretpostavka je da je upravo taj odgovor tražen, što potvrđuje idući citat (v. dolje) iz udžbenika, onda je to potpuno pogrešno jer je ta imenica u jednini i ona uopće nema množinu (pripada imenicama *singularia tantum*).

U udžbeniku su uspješno povezani rod i broj u primjerima (jednina i množina): *majka – majke, razred – razredi, selo – sela*, ali potom dolaze primjeri koji objašnjavaju odakle toliko odgovora da su *djeca* množina:

“Pazi!
čovjek – ljudi
otac – očevi
brat – braća
dijete – djeca
uho – uši
oko – oči” (str. 10)

Gramatički odnos *oko – oči* nije isti kao što je odnos *dijete – djeca* i *brat – braća* jer *oči* jesu množina, a *djeca* i *braća* nisu. Zanimljivo je da se jezikoslovci nikad neće zabuniti u određivanju roda i broja imenica *pučanstvo, stanovništvo, rodbina, lišće, granje ...*, a te su imenice također zbirne i *singularia tantum*. Mogao bi biti razlog semantički zato što *djeca* i *braća* označuju osobe pa se ono što takve imenice znače lakše shvaća kao skup pojedinačnih entiteta nego ono što znače imenice tipa *granje, lišće* u kojih nisu tako jasno razlučeni članovi skupa. No, s druge strane i imenice *rodbina, stanovništvo* također označuju osobe, ali se uz njih u rječnicima ne stavlja odrednica za zbirnost. Zbirnost je semantička kategorija, koja samo djelomično ima svoje gramatičke oznake (npr. sufiksi -ad, -je), a hrvatske ju gramatike i rječnici obrađuju isključivo kao tvorbenu. U rječnicima se nikad ne stavlja odrednice za semantičke kategorije apstraktnosti, konkretnosti, tvarnosti pa bi se problem donekle ublažio da se ne stavlja ni za zbirnost. Korisnije bi bilo da se navede gramatička odrednica *sg. t.* uza sve imenice koje imaju samo jedninu.⁵ Najporaznija je činjenica da se ne razlikuje što je jedna, a što dvije riječi⁶ ili se olako prelazi preko činjenice da su, primjerice, *brat* i *braća* dvije riječi.⁷ Usto se imenice *singularia tantum* očito ne obrađuju temeljito, što je bitno za shvaćanje rodovne semantičke nemotiviranosti. Naime, imenice *brat* i *dijete* nemaju množinu⁸ pa se ta praznina nastoji na neki način popuniti. Jednako je tako i s imenicama *tele* i *dugme*. Određujući imenice *telad* i *dugmad* množinom, popunjava se prazno mjesto, a da se pri tome uopće ne misli na gramatičku činjenicu da u hrvatskom je-

⁵ Rječnik koji je proglašen normativnim (Birtić i dr. 2012) i koji je namijenjen učenicima neće mnogo pomoći s odrednicama za zbirnost i za rod (ž. r.) uz imenicu *djeca* jer *djeca* u školi neće ni dalje znati da to nije množina od imenice *dijete*.

⁶ Time se može objasniti često tumačenje da homonimi imaju isti izraz, što bi značilo da je to jedna riječ (v. više o tome u Tafra 1986).

⁷ Premda Marković (2012) ispravno određuje rod, ipak miješa razine: „Ako pretpostavimo da *brat* i *braća* stoje u odnosu singular – plural, odnosno da je riječ o leksemu BRAT, onda imamo ovo: *moj-brat-ø* (MASC. SG.), *moj-a brać-a* (FEM. SG.), *moj-a brać-a* su oženjen-a (NEUT. PL.). Dakle doista zanimljiv lekssem koji može biti triju rodova i dvaju brojeva” (str. 307). Bilo bi zaista jako zanimljivo da jest jedan lekssem, ali nije tako, dva su.

⁸ Imenica *brat* imala je množinu u starini (npr. *Družbo čestita i ľuveni brati* /M. Držić; *Akademijin rječnik* s. v. *brat*), imaju je i danas neki čakavski i kajkavski govori, a imaju je i neki slavenski jezici, npr. češ. *bratři*. Za razliku od hrvatskoga jezika, u kojem imenica *braća* ima samo jedninske oblike, primjerice u ruskome je imenica *братья* množina. Prema tomu, različiti su putovi razvoja morfoloških paradigmi kategorije broja i u hrvatskim dijalektima i u slavenskim jezicima.

ziku nema sklonjive imenice koja u množini ima nulti nastavak ili imenice ženskoga roda koja u množini ima nastavak -a (odgovori da su *djeca* ženskoga roda množine). Potrebno je tijekom obrazovanja što češće isticati činjenicu da je kategorija broja fleksijska kategorija, odnosno da su njezini pokazatelji mali zatvoreni skupovi gramema koji se lako i prepoznaju i nauče. U našim se jezičnim priručnicima nedostavno opisuje promjena roda u morfološkoj paradigmi kategorije broja (obično se navodi samo različitost roda u jednini i množini imenice *oko*), iako i u drugim jezicima postoji ista pojava, npr. u fr. *amour* 'ljubav' u jednini je muškoga roda (*cet amour d'enfance est le plus beau*), a u množini kad znači 'lijepi doživljaji; pustolovine', ženskoga roda (*ces amours d'enfance sont les plus belles*) (Meljčuk 2000: 245–246).

U drugom razredu srednje škole učenici se ponovno sreću s kategorijama roda i broja. Odredbe u udžbenicima mogu samo zbuniti. Tako tvrdnja da su *телиći* i *telci* supletivna množina od *tele*, *pilići* od *pile*, *janjići* od *janje* (Lončarić i Bičanić 2003) unosi zbrku u više pojmova. Pojam supletivnosti temelji se na različitosti (*čovjek – ljudi, dobar – bolji, ja – mene*) i ne obuhvaća istokorijenske riječi. Zatim, učenici na taj način ne mogu shvatiti pojam *singularia tantum* jer im se nudi zamjena za množinske oblike, jednom zbirne imenice (*braća, telad*), a drugi put množinski oblici od drugih imenica (*telic, telac*). Zbirne imenice ostaju potpuno nejasne jer se, primjerice, tvrdi da imenice *djeca, gospoda, vlastela* traže predikat u množini kao *pluralia tantum* srednjega roda, ali da se sklanjaju **kao** imenice ženskoga roda u jednini, umjesto da se kaže da one **jesu** imenice ženskoga roda u jednini, ali da se po sročnosti s predikatom od njih razlikuju. Jednako tako u *Hrvatskoj gramatici* (str. 101) nakon tvrdnje da su imenice koje znače muško biće muškoga roda, imenice koje znače žensko biće ženskoga roda stoji da postoje izuzeci pa da se uz imenice *momče* i *djevojče* pridjevne riječi "slažu kao s imenicama srednjega roda", a uz imenice *djevojčurak, curetak* "slažu kao s imenicama muškoga roda". Jednostavnije je bilo reći da se spol i rod ne podudaraju uvijek, što se vidi iz tih imenica koje znače žensku osobu, a srednjega su i muškoga roda. Nekim autorima spol i rod su isto. Čubrić (2004: 14) tvrdi: "U imenica za živo gramatička se kategorija roda podudara sa spolom." Tvrdnja nije točna, a primjera za nemotiviranost roda spolom ima napretek ne samo u hrvatskom jeziku nego i u drugim, npr.: hrv. *momče, djevojče, ljudeskara, dupin, lisica, vrabac, lastavica*, njem. *Fräulein* 'gospođica', *Weib* 'žena' (obje imenice srednjega roda), fr. *professeur* 'profesor' (muški rod koji označuje i žensku osobu). Ni u jednom jeziku, čak ni u onima koji imaju dvorodovni sustav kao što je francuski, ne postoji potpuna motiviranost roda spolom, a pogotovo to ne može biti u torodovnim ili u četverorodovnim sustavima.

U istom, drugom razredu gimnazije, ali od drugoga autora (Dujmović-Markusi 2004), izabran je drugačiji kriterij za određivanje roda pa učenici uče da se rod određuje prema nastavku u nominativu. Dakle, prema takvu shvaćanju imenice na -a ženskoga su roda. I u Silića (2003: 22) imenice na -a ženskoga su roda: "Vojvoda je naime ženskoga roda, ali muškoga spola. (...) Spoj pak s kakvom pridjevnom riječju pokazuje da je muškoga spola: hrábar-ø vòjvoda." Takvo razmišljanje nije usamljeno⁹ jer i u srpskoj gramatici nalazimo jednako tumačenje (Stanojčić

⁹ Pogotovo nije usamljeno u sveučilišnoj kroatističkoj nastavi jer je i Anić smatrao da je *vojvoda* ženskoga roda, a i danas se, barem prema onomu što se može čitati na internetskim stranicama Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, predaju na satovima morfologije pod e-sklonidbom "imenice ženskoga roda i muškoga spola", upravo onako kako je Anić te imenice obradio u svom rječniku: *bradonja, kolega, vođa, vojvoda, papa ... ženski rod i muški spol*. O tome više u radu *Razgraničavanje roda i spola (gramatički i leksikografski problem)* (Tafra 2005).

i Popović 2004: 79): “Imenice kao što su: *tata, deda, vladika, sudija, aga* – imaju promenu imenica sa završetkom -a, dakle, gramatičkog su ženskog roda (kao imenice *kuća, žena*), ali su prirodnog muškog roda, jer je atribut uz njih kao atribut uz imenice *čovjek, učitelj: dobar tata*.” Udžbenička literatura nastavila je širiti iskrivljenu sliku kategorije roda pa i crnogorska gramatika (Čirgić, Pranjković i Silić 2010: 68) ponavlja pogreške hrvatske gramatike: “Trebalo bi razlikovati gramatičku kategoriju roda imenica od pola pojma koji one označavaju. Tako npr. imenice *gazda, paša* pripadaju imenicama ženskoga roda tipa *žena, trava (gazd-a – žen-a; gazd-e – žen-e; gazd-i – žen-i* i sl.) iako označavaju osobe muškoga pola (npr. *taj gazda, silan paša* i sl.). Isto važi i za muška imena na -a (*Nikola, Ilija, Vasilija*).” Upravo spoj s pridjevnom riječi pokazuje da su te imenice muškoga roda jer pridjevi dobivaju rod, broj i padež od imenica. Gramatike i određuju rod imenica po slaganju s pridjevnim riječima, što se vidi i u gramatikama drugih slavenskih jezika. Pašov (2004: 65) navodi bugarske imenice *бауца, татко, омеу* koje u nominativu imaju različite nastavke, ali su sve tri muškoga roda zato što uz njih stoji pridjev *добър*, a *татенце* srednjega jer uz nju dolazi pridjev *добро*. A. Menac (1975: 58) već je davno za ruski, što se može primijeniti i na hrvatski, utvrdila da imenice na -a nije teško riješiti kad znače osobu jer su muškoga roda kad znače mušku osobu (*nana, воевода, Ваня*), ženskoga kad znače žensku (*ученица, сестра, Хатауа*) i općega kad znače mušku ili žensku osobu (*сирота, пълница*). Kad bi *vojvoda* bio ženskoga roda, tada bi bila ovjerena ova rečenica: *Bal je priredila vojvoda, koja je željela naći muža svojoj kćeri*. Naime, zamjenica se *koji* mora slagati u rodu i broju s imenicom na koju se odnosi. Ako tomu dodamo i druga dva slučaja imenica s nominativnim nastavkom -a koja stvaraju probleme pri određivanju roda, a to su *singularia tantum* (tip *djeca*) i *pluralia tantum* (tip *vrata*), riješili smo najveći dio problema s rodom i brojem u hrvatskom jeziku.

Kad se tvrdi da se imenice *djeca, braća, dvojica, trojica* i sl. “sklanjaju kao imenice ženskoga roda koje u nominativu jednine završavaju na -a” (Silić i Pranjković 2005: 108), kao da se sugerira da to nisu imenice ženskoga roda. A jesu, kao što su *knjiga, žena*, ali s jednom razlikom, nemaju množinske oblike. Za opis roda, broja i padeža tih imenica nema nikakve veze to što se sklanjaju kao *žena* jer se tako sklanja i imenica *drvosječa*, koja je muškoga roda. Imenica *djeca* je ženskoga roda jednostavno zato što je podudarno atributno slaganje: *ova djeca, ove djece, ovoj djeci* kao što je *ova žena, ove žene, ovoj ženi*. Upravo atributno slaganje pokazuje da *ovaj drvosječa* i sve druge imenice na -a uz koje stoji atribut u muškom rodu pripadaju muškomu rodu.

Ne vodeći računa o tome što je jedna, a što dvije riječi, neki će hrvatski jezikoslovci olako reći da su u opreci *tele : telad* kao jednina : množina. U hrvatskome postoji više¹⁰ riječi kojima se označuje mlado od krave, a koje su tvorene od istoga korijena: *tele, telčić, telić, telac, telad, telce, telence, telče, telešce, telčec* (kajk.), *telčina*. Od tih riječi najčestotnije su i stilski neutralne *tele* i *telad*. Obje nemaju množinu. U svom školovanju hrvatski su govornici već stvorili iskrivljenu sliku o množini. Nije čudo da je studentima teško shvatiti da nešto što je moguće u stvarnosti brojiti nije množina kad su već prije naučili iz osnovnih jezičnih priručnika da “nejednakosložne imenice na -e ili -če (*pile, čeljade, tele, prase, siroče*) imaju ili supletivnu množinu (*pilići, telići, siročići, praščići*) ili im kao množina služi zbirna imenica (*pilad ...*)” (Frančić,

¹⁰ Ovdje nije bitno koliko ih je, uostalom možda postoji još koja u narodnim govorima, ali je bitno da su to posebne riječi koje imaju različita obilježja gramatičke kategorije broja.

Hudeček i Mihaljević 2005: 91). Da stvar bude još gora, sve je potkrijepljeno tablicom u kojoj u koloni “jednina” stoje imenice *pile, tele* ..., a u koloni “množina” *pilići / pilad, telići / telad* itd. Postoje u znanosti, pa tako i u jezikoslovlju stvari koje se mogu tumačiti ovako ili onako, ali se nikako ne može proglašavati da je *telići* množina od *tele*. Nema nikakva razloga da u pravopisnom rječniku (Babić, Finka i Moguš 2000) stoje natuknice *pilići i pilad, telići i telad* jer *pilad* i *telad* nisu uopće pravopisni problem, a *pilići i telići* imaju svoje jedninske oblike, koji su osnovni leksikografski oblici. Njihovim se stavljanjem u suodnos sugerira njihova gramatička i značenjska identičnost, što nikako nije točno, a pogotovo nije točno kad se u tom pravopisu nađe ovakav primjer: *pače -eta*, N mn. *pačići*, zb. *pačad*. Očito je da je na djelu vrlo utjecajna škola iskrivljena gledanja na kategorije roda i broja, što pokazuje još jedan noviji primjer (Čirgić, Pranjković i Silić 2010: 79): “Imenica *dijet-e-ø* u množini ima oblik zbirne imenice *đec-a* i mijenja se po obrascu jednine imenica ženskoga roda na *-a*.” Toj se školi nisu oduprili ni autori koji su temeljitije istraživali rod. Tako Pišković (2011: 154) u knjizi nastaloj na osnovi doktorskoga rada piše: “Imenice srednjega roda *a*-sklonidbe koje znače što živo (*janje, jare, pače, pile, siroče, tele, unuče*) tvore množinske oblike na dva načina, a zajedničko im je to da su izvedeni od istoga korijena. U prvome se slučaju uzima množina imenice izvedene od osnovne imenicom sufiksom *-ić-ø* (*janjići, jarići, pačići, pilići, siročići, telići, unučići*) ... U drugome slučaju množina se izriče zbirnom imenicom izvedenom sufiksom *-ad-ø* (*janjad, jarad, pačad, pilad, siročad, telad, unučad*)” pa se ti primjeri tumače kao “svojevrsna trorodnost”. Čini se da je kategorija roda u kroatistici pravi *siročić* kojemu su oduzeli množinu i dali ju *siročetu*. Zar je potrebno dokazivati da je jedina gramatička veza među imenicama *momče, momčad i momčić* (kao i među primjerima tipa *siroče, siročad, siročić*, premda tu mogu ići i primjeri za neživo kao što su *dugme, dumad, dugmić*) pripadnost istoj tvorbenoj porodici i da su to tri leksema? Očito je da su mnogi pomiješali fleksiju i derivaciju jer odnos jednine i množine, odavno se zna, pripada fleksiji, a čim se govori o sufiksima *-ić* i *-ad*, ušli smo u područje tvorbe, odnosno derivacije.

Obrada kategorije broja i njezinih gramema podudara se uvelike s obradom sklonidbe jer se suprotstavljaju dva člana morfološke paradigme, jednina i množina. Zašto se u suvremenim priručnicima u takvu formalnom opisu u suodnos stavljaju *bure* i *burad* i *dijete* i *djeca* objašnjenje se nalazi u Maretićevoj gramatici: “Pravi im se plural različito nadoknađava: govori se npr. *jaganjci* (od *jagnje*), *jarići* (od *jare*), *pilići* (od *pile*) ..., a uzimaju se i zbirne imenice, npr. *burad, jagnjad* ...; tako je i *djeca* (mjesto *djetca*, od *dijete*)” (Maretić 1963: 164). Dakle, za sve je kriv Maretić, ali ga današnji jezikoslovci nisu pažljivo čitali. Maretić ne kaže da su *jaganjci* i *jagnjad* supletivna množina, nego kaže da se množina njima “nadoknađava”. Tako se nepotrebno u jedan formalni opis uvodi pragmatika, ali se pritom ne ide do kraja jer bi se u tom slučaju trebala svakako opisati razlika između upotrebe množinskih oblika i zbirnih imenica, a razlika je velika s obzirom na upotrebu kvantifikatora uz te imenice, npr. *pet grana : mnogo granja, pet jarića : petero jaradi*.

U nas i stranci uče pogrešno određivati rod. Prema knjizi *Hrvatski kao drugi i strani jezik* kaže se da bi se u rječnicima uz odrednice za rod imenica trebalo korisnike “uputiti na razlikovanje roda i spola imenice jer je potrebno znati da će se neke imenice označene kao *ž. r.* slagati s pridjevima i zamjenicama u muškome rodu (*tata*)” (Jelaska i dr. 2005: 208). Tako su prema kroatističkoj literaturi *tata, bradonja, vojvoda, papa* ... postali ženskoga roda. Pritom nitko nije protumačio što je s osnovnim gramatičkim pravilom koje kaže da se atribut s imenicom slaže u

rodu, broju i padežu jer primjeri kao što je *hrabar vojvoda* u njihovu modelu poništava dio toga pravila. Jednako tako nema odgovora na neka pitanja o rodu, broju i sklonidbi riječi koje se proglašavaju imenicama. Silić i Pranjković (2005: 116) tvrde da su riječi *dvoje*, *oboje* i *troje* imenice, a ne kažu kojega su roda i broja, dok Birtić i dr. (2012) riječ *dvije* proglašavaju imenicom ženskoga roda¹¹ (jednina?), a ni prvi ni drugi priručnik ne kaže po kojoj se imeničnoj sklonidbi (*a*, *e*, *i*) sklanjaju te riječi koje su prema njihovu tumačenju imenice. Takvo svrstavanje glavnih i zbirnih brojeva u imenice, pa posljedično i uvođenje novih sklonidbenih imeničnih vrsta, te opis osnovnih imeničnih kategorija – roda, broja i padeža – samo je “turobna svjedodžba siromaštva naše aktualne kroatistike”.¹²

U jezikoslovnoj se literaturi imenice tipa *izjelica* redovito navode kao imenice ženskoga roda¹³ premda je ispravno reći: *ovaj izjelica*, što u tom slučaju isključuje ženski rod. Ovdje treba dopuniti gramatičku odredbu da imenice muškoga roda koje znače neko zanimanje, titulu i sl. mogu označivati osobe obaju spolova (*profesor*). S obzirom na to da *ova izjelica* referira i na mušku i na žensku osobu, i imenice općega roda, a ne samo muškoga, podjednako se odnose na oba spola kad se spol neutralizira, kad on nije bitan. Kad je bitan, onda se to jezičnim sredstvima može izreći: *profesor* i *profesorica*, *ovaj izjelica* i *ova izjelica*. Opći rod¹⁴ poznaju i drugi slavenski jezici, npr. u ruskome imenica *умница* može biti ili muškoga ili ženskoga roda: *Петя – большой умница*, *Машиа – большая умница* (Gvozdev 1967: 149). Još je Lomonosov (1755: 63) razlikovao opći rod uz uobičajena tri pa je imenice tipa *pijanica* određivao kao opći rod. Kad je riječ o tim imenicama, uglavnom na -ica, potpuno je neprihvatljivo stajalište da su to imenice ženskoga roda. “Tako su neke imenice na -a gramatički ženskoga roda,¹⁵ a mogu označavati i mušku i žensku osobu” (Znika 2006: 119). Uz tu odredbu stoji primjer *taj kukavica*, *ta kukavica*,¹⁶ ali i objašnjenje da su u množini takve imenice muškoga i ženskoga roda (*ti kukavice*, *te kukavice*), “ovisno o tome koju osobu označuju” (isto). Zaista je neshvatljivo zašto bi množinski oblici *ti kukavice* i *te kukavice* bili muškoga i ženskoga roda, a jedninski *taj kukavica* i *ta kukavica* ženskoga. Vjerojatno autorici *taj kukavica* može biti ženski rod jer sklonidbenu paradigmu izjednačuje s rodom, što se vidi iz ovih njezinih riječi: u rječnicima “oznaka *m.*, *f.* ili *n.* označuje samo tip morfološke paradigme” (Znika 1994: 317). To je samo djelomično objašnjenje jer se i u množini takve imenice sklanjaju po sklonidbi *e*. U takvu su pristupu sve imenice na -a ženskoga roda, što jednostavno nije točno.¹⁷ Odredba da se neka imenica sklanja kao imenice ženskoga roda ili još gore po “ženskoj sklonidbi” i da se pritom ne kaže kojega je roda imenica samo zbunjuje. Inače je i kao takva tvrdnja netočna jer se imenice ženskoga roda sklanjaju po dvjema vrstama: *e* i *i*. I kada se kaže da je riječ o sklonidbi imenica

¹¹ Velika je nepoznanica zašto je u tom gramatičkom modelu *dva* broj ako je riječ *dvije* imenica.

¹² Iz recenzije prve verzije članka za *Filologiju*.

¹³ O tome više Tafra 2005.

¹⁴ Ovdje ne ulazimo u to je li to najbolji naziv.

¹⁵ U gramatici i nema drugoga roda osim gramatičkoga.

¹⁶ U ovom je slučaju riječ o osobama, ali kad se kukavicom imenuje ptica, tada je ta imenica samo ženskoga roda.

¹⁷ O pogrešnim oznakama roda u rječnicima već je pisano, a jedna takva (da je *papa* ženskoga roda) bila je povod za pisanje triju radova (spomenuti o rodu i spolu, drugi o brojevnim riječima i treći o kategoriji osobnosti) (Tafra 2005) te predavanja na Zagrebačkom lingvističkom krugu 10. 4. 2007. pod naslovom “Kako je tata postao žensko”.

ženskoga roda na -a, opet nije točno jer one mogu biti i na -e (*Mare*). Ostaje u tom pristupu još nedorečenosti, npr. jesu li i imena muških osoba *Nikola, Matija, Ante, Ivo* te hipokoristici *ujo, braco* također ženskoga roda?

Kao što smo vidjeli iz raščlambe rezultata provedene ankete i iz primjera u udžbenicima, veliku pomutnju unose opisi zbirnih imenica za koje se često (npr. Raguž 1997: 22) kaže da su zbirna množina. U ovom slučaju značenje imenica *užad, tanad, telad* ne igra nikakvu ulogu jer su te imenice, bez obzira na značenje, jednina (*singularia tantum*) ženskoga roda.¹⁸ Kategorija broja ima svoje morfološke oznake i u taj se formalni opis ne bi trebao uvoditi semantički broj.

Kad je posrijedi obrada kategorije broja, treba naglasiti da su imenice *singularia tantum* vrlo slabo ili nikako obrađene, te da u rječnicima uz mnoge natuknice koje nemaju množinu stoji N mn. Promjenjivost broja u višeznačnica, ovisno o njihovu pojedinom značenju, nije uopće ni dotaknuta. Tvrdnja pak u literaturi da uz jedninu i množinu postoji i treća oznaka kategorije broja – zbrojina (Peti 2001), odnosno singular, plural i kolektiv (Karpov 1998: 116, u: Kordić 2005: 193) ne može se za hrvatski prihvatiti. Sve dok u jeziku postoji samo *ovo lišće, ovoga lišća*, a ne postoji *ova lišća*, imenica je *lišće* jednina.¹⁹ Utjecaj semantike, a zbirnost jest semantička kategorija, na gramatiku ima posljedice na rod imenica kad one referiraju na osobu, odnosno kategorija osobnosti uvelike djeluje na rod (*ova gorila u zoološkom vrtu, ovaj gorila u disku, ova vodopija raste kraj potoka, ovaj vodopija popije litru odjednom*). Hrvatski rječnici uopće ne bilježe promjenu ni roda ni broja zbog promjene značenja. Dobri se primjeri mogu naći u stranim rječnicima. Navest ćemo ruski primjer zbog sličnosti s hrvatskim. Kad *голова* znači ‘čelnik’, imenica je muškoga roda,²⁰ a kad znači ‘glava’, ženskoga je roda. Semantika je toliko utjecala na gramatiku da se osim promjene roda mijenja i naglasak, u prvom značenju akuzativ glasi *голови́*, a u drugome *голове́* (Ožegov i Švedova 2001: 135–136). Na kategoriju broja djeluje promjena značenja, odnosno prelazak iz nebrojivoga u brojivo zbog širenja polise-mične strukture, ili obratno, kad se opći leksik upotrebljava u terminološkom značenju.

Na osnovi rezultata ankete među studentima i nastavnicima te na osnovi pregledanih udžbenika i literature moguće je zaključiti da je opis roda i broja pun netočnosti, a da je znanje o tim kategorijama nezadovoljavajuće. To vrlo zorno potvrđuje na kraju ove raščlambe samo nekih izvora zbirka pitanja i odgovora sa srednjoškolskih takmičenja iz hrvatskoga jezika na županijskoj i državnoj razini. Na tim su se takmičenjima točnim odgovorima priznavali ovi primjeri (Čubrić, Dlaka i Kurtak 2003: 172): *leđa, kola* jednina, *vrata, kola, vojvoda* ženski rod. Takve se pogreške na toj razini (pitanja prolaze mnogostrukim provjerama) nikako ne bi smjele događati.²¹

¹⁸ Anić je unio pravu zbrku u njihov gramatički status, npr. *telad, pilad, ždrebad* sr. zb., *braća, djeca, gospoda* nemaju oznake roda, samo odrednicu da su zbirne.

¹⁹ Imenice *singularia tantum* mogu se pluralizirati promjenom značenja (*zlata*) ili samo formalno (*lišća, kisici, gripe ...*), ali tada prelazimo s gramatičke na komunikacijsko-obavijesnu jezičnu razinu, što nije predmet ovoga članka.

²⁰ To je značenje iz razgovornoga jezika kao i u hrvatskom jeziku, ali se u hrvatskome ne mijenja rod. Kao u ruskome, rod se mijenja i u ukrajinskome kad znači ‘predsjedatelj’.

²¹ Ima u toj knjizi, nažalost, i drugih pogrešaka, npr. *troje, četvero* proglašeni su pridjevima, a *obje* imenicom (str. 180). Kad bi bilo tako, moralo bi se objasniti po kojoj se to sklonidbi mijenjaju ti pridjevi i ta imenica.

Rasprava i moguće rješenje

Rod imenica morao bi se obrađivati odvojeno od njihove sklonidbe jer za razdiobu imenica u sklonidbene vrste rod ne može biti kriterij zato što se imenice istoga roda sklanjaju po različitim sklonidbenim vrstama, odnosno u istu sklonidbenu vrstu ulaze imenice različita roda (tablica 1 i 2). Međutim, u gramatikama se vrlo često upravo rod veže uz sklonidbeni tip, pa se utvrđuje da se razlika među imenicama različita roda “uspostavlja gramatičkim morfemima (nastavcima)” (Silić i Pranjković 2005: 97),²² ili se tvrdi da se “imenički ... rod izriče nastavkom” (Ham 2002: 39). Takva bi tvrdnja bila ispravna u slučaju da sve imenice jednoga roda pripadaju samo jednom sklonidbenom tipu. No, to nije tako.

Tablica 1. Odnos nominativnoga nastavka i roda

nastavak u Njd.	m. r.	ž. r.	s. r.
-a	<i>vojvoda</i>	<i>knjiga</i>	<i>doba</i>
-o	<i>braco</i>	<i>Sapfo</i>	<i>selo</i>
-e	<i>Jure</i>	<i>Ane</i>	<i>polje</i>
-ø	<i>stol</i>	<i>radost</i>	<i>unuće</i>
-i	<i>juni, juli</i>	<i>mati</i>	–

Tablica 2. Odnos roda i sklonidbe

sklonidba	a	e	i	pridjevna ²³	ø
m. r.	<i>stol</i>	<i>vojvoda</i>	–	<i>Novi</i>	<i>don</i>
s. r.	<i>selo</i>	–	–	<i>cijelo</i>	<i>doba</i>
ž. r.	–	<i>knjiga</i>	<i>radost</i>	<i>Engleska</i>	<i>Ines</i>

Ako se izbaci rod kao kriterij za razredbu imenica u sklonidbene vrste, bit će sasvim svejedno kojega su roda imenice *braco*, *djeca*, *žena*, *tata*, *izjelica*. Bitno je jedino da se sklanjaju po istoj, e-sklonidbi, a po njoj se mogu sklanjati imenice ženskoga roda (*žena*), imenice muškoga roda (*tata*) i imenice općega roda (*izjelica*). S druge strane, kad se govori o rodu, treba izbaciti iz “igre” sklonidbene vrste i nominativni završetak. Griješi se kod imenica muškoga roda koje završavaju na samoglasnik. Takvih je imenica malo i one se više ne šire. U jezičnim priručnicima slavenskih jezika uglavnom nema netočnosti u određivanju njihova roda.

O kriterijima pak za određivanje roda dosad se dosta pisalo. Ukratko se može reći da je glavni kriterij atributno slaganje, odnosno da su naši stari gramatičari bili u pravu kad su imenicama dodavali pokaznu zamjenicu. Međutim, taj je kriterij potrebno u nekim slučajje-

²² Šteta što autori nisu ostali pri G jd. kao najboljem i najstarijem kriteriju za razdiobu imenica u sklonidbene vrste.

²³ Budući da se imenice tipa *Novi* i *Engleska* ne sklanjaju ni po jednoj od triju vrsta (*a*, *e*, *i*), potrebno je uvesti u sklonidbene vrste četvrtu, pridjevnu, a budući da postoje imenice koje se uopće ne sklanjaju (*doba*, ženska prezimena, neka ženska i strana imena, dio posuđenica, npr. *ledi*, *madam*), tada treba uvesti i petu sklonidbenu vrstu – nultu (Tafra 2004). Taj je prijedlog bio više puta ponovljen, ali je tek Marković (2012) uvrstio u svoj priručnik svih tih pet sklonidbenih vrsta pa će one konačno snagom sveučilišne literature biti usvojene kao njegov model. Markovićev naziv *g*-vrsta za pridjevnu sklonidbu prihvatljiviji je jer genitivni nastavak ostaje i dalje kriterij za razredbu.

vima kombinirati s drugima da bi se razriješila dvojba kojega su roda imenice tipa *ova skripta, ova vrata, ova braća*. Ovdje treba dodati u tu kombinaciju i kategoriju broja jer je bez njezina poznavanja jednostavno nemoguće onomu tko ne zna značenje riječi *babinje* odrediti rod zato što se iz lika te riječi dade iščitati dvoje: srednji rod (jd.) i ženski rod (mn.).²⁴ Ima dosta imenica, pogotovo toponima, kojima je moguće odrediti rod tek kad se zna jesu li jednina ili množina: *Sali, Tučepi, Maldivi, Bali*, premda će i tu ponekad biti sumnje, npr. jesu li *ovi Sali i Kali* ili *ove Sali i Kali*.²⁵ Imenice *pluralia tantum*, kao što je primjer *babinje*, mogu se jedino ispravno shvatiti ako se uz njih obrađuju zajedno rod i broj. U razmatranje svakako treba uzeti i posuđenice jer se one uklapaju u morfološki sustav hrvatskoga jezika.

Premda se atributno i predikatno slaganje najčešće podudara (*ova je žena dobra, ovo je dijete dobro*), ima slučajeva u kojima se ta dva slaganja ne podudaraju, ali se dosad imenice koje imaju funkciju subjekta i različito slaganje u rodu i broju sa svojim atributom i s imenskim predikatnom nisu proglašavale dvojnoga roda kako to čine Silić i Pranjkić (2005: 117): “Brojevne se imenice tipa *dvojica* ponašaju kao zbirna imenica *djeca*. I one su u sintagmatskim odnosima (kad je posrijedi nominativ) srednjega roda množine (*Dvojica su* (muškaraca) *stigla jučer*), a u paradigmatskim odnosima ženskoga roda jednine (*S onom dvojicom stigle su i njihove žene*).” Upravo sintagmatski odnos u drugoj rečenici (*s onom dvojicom*) pokazuje da je riječ o ženskom rodu i o jednini. Rod je sintagmatska kategorija koja ima svoje morfološke pokazatelje (npr. *gradski park, gradska bolnica, gradsko čudo*). Imenica ga može promijeniti (v. tablicu 3), ali nikako zbog različitoga atributnoga i predikatnoga slaganja, koje imaju neke imenice (*dvojica, djeca, braća* ...). Pogledajmo primjere: *Ova je djevojka dobar prijatelj. Ovogodišnji su bekavci najbolja generacija. Golema većina studenata su stipendisti*. Imenice *djevojka, bekavci, većina* nisu dvostrukoga roda iako imaju različito atributno i predikatno slaganje. Gramatike, pa tako i one koje su namijenjene studentima, navode uglavnom prototipne primjere kao što su ovi: *Konj je brz, I kobila je brza, Ždrijebe nije brzo* (*Hrvatska gramatika*). Rod je tu očit, ali slijedeći tu gramatiku vrlo se teško može odrediti kojega je roda imenica *većina* kad se može reći *Većina je poslušna, Većina ptica su selice*. Dovoljan je samo jedan takav primjer pa da se kriterij pokaže nevaljanim. U raspravi o rodu ne može se ipak mimoći ni predikatno slaganje. Svakako je potrebno reći da imenice tipa *djeca* i *braća* jesu ženskoga roda jednine, ali da se razlikuju od drugih imenica ženskoga roda u jednini upravo po predikatnom slaganju jer traže množinski oblik predikata: *djeca skaču, djeca su dobra*. Nazivalo se to slaganje po smislu ili semantičko slaganje (Babić 1998), ili pak nesročnost, za ovu temu to nije bitno jer se rod imenice određuje iz atributnoga slaganja, premda je on u većini slučajeva prepoznatljiv i iz predikatnoga slaganja.

Za niže stupnjeve obrazovanja dovoljno je navesti prototipne ostvaraje tih kategorija, ženski, muški i srednji rod, te jedninu i množinu. Na višem bi se trebao uvesti pojam *singularia* i *pluralia tantum*. Na još višem stupnju obrazovanja treba proširiti znanje o slo-

²⁴ Upravo je takav odgovor dobiven na jednom ispitu.

²⁵ Prema HER-u izlazi da je *ovaj Kali, Kalija, i ovi Sali*, iako je već odavno u jezikoslovnoj literaturi pisano o tome da su *ove Sali, ove Kali*.

ženosti rodovnoga sustava u hrvatskom jeziku te o neprototipnim ostvarajima kategorije broja, odnosno o višeznačnosti tih kategorija, što pokazuju tablice 3 i 4.

Tablica 3. Rodovni sustav u hrvatskom jeziku

rodovni status	imenica	m. r.	ž. r.	s. r.	napomena
jednorodovne	<i>tata</i>	+			
	<i>soba</i>		+		
	<i>leđa</i>			+	
općerodovne	<i>izjelica</i>	+	+		ili-ili ²⁶
dvorodovne	<i>bol</i>	+	+		i-i ²⁷
1. raznorodovne	<i>oko</i> <i>oči</i>		+	+	morfološki supletivizam ²⁸
2. raznorodovne	<i>vodopija</i> 1. bot. 2. osoba		+		rod ovisi o značenju

Tablica 4. Kategorija broja u hrvatskom jeziku

imenice	jd.	mn.	napomena
<i>knjiga</i>	+	+	puna paradigma
<i>djeca</i>	+	-	sg. t.
<i>vrata</i>	-	+	pl. t.
<i>voda</i> 1. kem. spoj 2. rijeke, mora ... 3. različite vrste	+	-	leksička i gramatička višeznačnost

Imenice se s obzirom na kategoriju broja mogu podijeliti u ove skupine:

1. imenice koje imaju i jedninu i množinu (tip *knjiga*)
2. a) imenice koje imaju samo jedninski oblik (tip *djeca*)
b) imenice koje imaju samo množinski oblik (tip *vrata*)
c) imenice koje mijenjaju broj zbog promjene značenja (tip *voda*)
3. imenice s potpunim sinkretizmom (i jd. i mn., tip *doba*, *ledi*).

Za određivanje broja imenica uz brojeve *dva*, *tri*, *četiri* ne treba primjenjivati dijakronijski kriterij. Imenica m. i s. roda u NAV ima oblik G jd., a ž. roda oblik N mn. Jedino treba napomenuti da je to poseban oblik kad dolazi koja atributna riječ: *dva gradska parka*.²⁹

²⁶ Tip *izjelica* ili je muškoga ili ženskoga roda ovisno o tome referira li imenica na mušku ili na žensku osobu.

²⁷ Tip *bol* muškoga je i ženskoga roda neovisno o referentu, iako ima pokušaja razgraničavanja roda prema tomu je li riječ o fizičkoj ili psihičkoj boli.

²⁸ Rod se razlikuje u jednini i u množini.

²⁹ U hrvatskom je jeziku, za razliku od slovenskoga koji i danas ima dvojinu, ostao samo mali trag starijega stanja.

Kombinacijom više kriterija u prepoznavanju kategorije roda i broja mogu se dobiti:

1. morfološki razredi (pokazatelji su nominativ i akuzativ)
2. semantički razredi (pokazatelji su kategorija osobnosti, polisemija, terminološka upotreba)
3. sintaktički (sročnosni) razredi (pokazatelji su pokazne zamjenice, odnosno determinatori)
4. neobilježeni razredi.

Za prva tri razreda postoje markeri po kojima se mogu odrediti rod i broj. Jedino za četvrti nema nikakvih pokazatelja, jednostavno je potrebno znati da je imenica *skripta* posuđenica iz latinskoga kao imenica srednjega roda u množini (tip *kola*) i da je *Sapfo* ime grčke pjesnikinje, dakle ženskoga roda.

Tablica 5. Morfološki razredi

tip	m. r.	ž. r.	s. r.	jd.	mn.
žena		+		+	+
<i>tata</i>	+			+	+
<i>izjelica</i>	+			+	+
<i>djeca</i>		+		+	–
<i>usta</i>			+	–	+
<i>kolega</i>	+			+	+
polje			+	+	+
<i>drveće</i>			+	+	–
<i>sanjke</i>		+		–	+
<i>Ante</i>	+			+	–
<i>Ane</i>		+		+	–
selo			+	+	+
<i>meso</i>			+	+	–
<i>oko</i>		+	+	+	+
<i>braco</i>	+			+	–
<i>auto</i>	+			+	+
žiri	+			+	+
<i>juli</i>	+			+	–
<i>trnci</i>	+			–	+
<i>Novi</i>	+			+	–
<i>Sali</i>		+		–	+
most	+			+	+
kost		+		+	+
<i>skrb</i>		+		+	–
<i>kisik</i>	+			+	–
<i>bol</i>	+	+		+	+

U tablici 5 poludebelo su otisnuti primjeri koji su prototipni, npr. većina je imenica koje završavaju na -a ženskoga roda i ima punu paradigmu (i jedninu i množinu), ili većina je imenica na -e srednjega roda i ima također punu paradigmu kategorije broja itd. Ispod prototipnih primjera nalaze se neprototipni primjeri, ali se svi razlikuju po nekoj oznaci roda ili broja. Završni fonem ima

različit status, jednom je nastavak za N jd., jednom završetak osnove, jednom nastavak za N mn. m. r. itd. (npr. -i u primjerima *Novi, žiri, trnci*). Premda to nije metodološki najispravnije, uzeto je namjerno iz didaktičkih razloga upravo zato što se dočetak, bez obzira na to bio on nastavački ili osnovski, vezuje uz rod (odatle se imenice na -a proglašuju ženskim rodom).

Tablica 6. Semantički razredi

tip	muško	žensko	neutralno	m. r.	ž. r.	s. r.	jd.	mn.
<i>braco</i>	+			+			+	–
<i>izjelica</i>	+	+		+	+		+	+
<i>poglavica</i>	+			+			+	+
<i>ljudeskara</i>	+				+		+	+
<i>tata</i>	+			+			+	+
<i>dijete</i>			+			+	+	–
<i>mačka</i> 1. kuć. ljub. 2. <i>Felis catus</i>		+	+		+		+	+
<i>mačke</i> 1. por.zvijeri 2. por. riba			+		+		–	+

Tablica 6 je uzorak po kojem bi se mogao dalje razraditi suodnos značenja s kategorijama roda i broja. Kao što smo već vidjeli, i spol referenta na koji imenica referira utječe na rod imenice. Leksičko pak značenje uvelike utječe na kategoriju broja pa višeznačnica u jednom svom značenju može imati samo jedninu, a u drugome imati i množinu te može biti, ovisno o značenju, i nebrojiva i brojiva imenica, npr. *vino, voda* imaju samo jedninu kad znače tvar, a kad znače vrstu te tvari, imaju i množinu: *desertna vina, mineralne vode*.

Tablica 7a. Sročnosni razredi

padež	sročnosni razredi			
	I (m ₁)	II (m ₂)	III (s)	IV (ž)
N jd.	<i>ovaj jelen</i>	<i>ovaj stol</i>	<i>ovo selo</i>	<i>ova žena</i>
A jd.	<i>ovoga jelena</i>	<i>ovaj stol</i>	<i>ovo selo</i>	<i>ovu ženu</i>
N mn.	–	<i>ovi trnci</i>	<i>ova vrata</i>	<i>ove sanjke</i>
A mn.	–	<i>ove trnce</i>	<i>ova vrata</i>	<i>ove sanjke</i>

Tablica 7b.

padež, jd.	nastavak	padež, jd.	razlikovni oblik	rod
N	∅	G	<i>stola</i>	m. r.
N	∅	G	<i>radosti</i>	ž. r.
N	-o/-e	G	<i>sela</i>	s. r.
G	-e	A	<i>dobru ženu</i>	ž. r.
G	-e	A	<i>velikoga vođu</i>	m. r.
G	-e	A	<i>veliku/velikoga izjelicu</i>	ž./m. r.

Budući da se rod određuje po atributnom slaganju, nije dovoljno uzeti pokaznu zamjenicu u nominativu. Upravo primjeri kao što su *ova vrata*, *ova skripta* navode mnoge na zaključak da su to imenice ženskoga roda. Stoga pravilo treba proširiti i na akuzativ.

Zaključno se može reći da bi korisno bilo da se rod i broj obrađuju zajedno, da se uvede pokazna zamjenica kao glavni sintaktički pokazatelj i roda i broja (*ova žena*, *ovaj tata*, *ova vrata*), te da se kao sekundarni kriterij osim nominativa uvede i akuzativ (*ovu ženu*, *ovoga tatu*, *ova vrata*). Naime, kod imenice *tata* bit će dovoljan nominativ: *ovaj tata*, ali kod *djeca*, *vrata* neće: *ova djeca*, *ova vrata*, ali će akuzativ pokazati razliku: *ovu djecu*, *ova vrata*. Akuzativ će pomoći pri svim drugim kolebanjima u prepoznavanju roda imenica sklonidbe *e*, pogotovo kad je riječ o imenicama na *-a* (*vođa*, *izjelica*) (tablica 7b). Premda su *rod* i *broj* tema ovoga rada, vidljivo je iz raščlambe problema da pri svim spornim, “težim” primjerima treba uzeti u obzir i treću kategoriju, kategoriju padeža. Možda bi se tako mogli izbjeći za kroatistiku pretužni primjeri iz temeljnih jezičnih priručnika kao što su primjeri *vrata*, *leđa* ženskoga roda, *kola*, *leđa* jednina i sl., da ne navodimo druge. Da se izbjegnju pak pogreške kao što je odredba da su *телиći* množina od *tele*, nema nikakva kriterija, treba jednostavno znati što je fleksija, a što tvorba riječi, što je jedna riječ, a što dvije riječi tvorene od istoga korijena. Kategorije roda i broja vrlo se lako razumiju ako se samo prihvati činjenica da svi imamo jedna *leđa*, ali su ona gramatički množina, da se može imati mnogo muške *djece*, ali su ona i dalje gramatički ženski rod jednine te da *tata* nikako ne može biti žensko iako se sklanja kao *žena*.